

FANLARNI O'QITISHDA YANGI ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mirzayeva Lobar Elmurotovna

“Pedagogika kafedrası” katta o'qituvchisi

Toshkent amaliy fanlar universiteti Chilonzor tumani Gavhar ko'chasi 1 uy, Toshkent 100149, O'zbekiston

mirzayevalobar209@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13292401>

Annotatsiya: Zamonaviy pedagogik fikrlarning dolzarb ilmiy muammosiga bag'ishlangan maqola zamonaviy ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va o'quv jarayoniga joriy etish bilan bog'liq jarayonlari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'qitish usullari, kognitiv ta'lim, o'quv jarayoni, ta'lim texnologiyalari, ta'lim, modul, differentsiallashgan o'qitish, didaktika.

1 KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimidagi islohotlar barcha sohalar singari, murakkab islohot davrini boshidan kechirmoqda. Ta'lim maqsadlari o'zgardi, yangi o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda, ta'lim mazmunini alohida-alohida fanlar vositasida emas, balki integratsiyalashgan ta'lim yo'nalishlari orqali aks ettirishning yangi yondashuvlari joriy qilish hozirgi davr talabi bo'lmoqda.

Ta'limning yangi konsepsiyalari va standartlari yaratilmoqda, ular nafaqat mazmunini, balki ta'lim natijalariga qo'yiladigan talablarni, faoliyat sohalariga asoslangan. Bu holatlarning barchasi geografiyani o'rganish metodikasi sohasida yangi nazariy tadqiqotlar uchun asos yaratadi va o'quv jarayonini tashkil etishda turlicha yondashuvlarni talab qiladi.

Geografiya metodologiyasida maxsus tadqiqotlarni talab qiladigan yetarlicha muammolar to'plangan. O'quvchiga yo'naltirilgan ta'limning zamonaviy didaktik prinsipi o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olishni, tizimli, faol yondashuvni qo'llashni, o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro bog'liq faoliyatini tashkil etish bo'yicha maxsus ishlarni talab qiladi, bu aniq rejalashtirilgan ta'limga erishishni ta'minlaydi.

Bu muammo yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ta'lim jarayoniga joriy etish bilan chambarchas bog'liq. Yosh avlodga ta'lim berish tamoyillarini yangilash ta'limni tashkil etishning noan'anaviy usullari va shakllaridan foydalanishni talab qiladi. Siz faqat o'qitish amaliyotida keng tarqalgan tushuntirish, illyustrativ va reproduktiv usullarga tayana olmaysiz. Biroq, ta'lim texnologiyalarini joriy etish ular an'anaviy o'qitish usullarini almashtiradi degani emas.

2 ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Texnologiyalar o'qitish usullari o'rniga emas, balki ular bilan birga qo'llaniladi, chunki ular fan metodologiyasining ajralmas qismidir. Ta'lim texnologiyasi deganda ta'lim samaradorligini oshirish usullari, aniq belgilangan natijaga ega bo'lgan o'quv jarayonini loyihalash tushuniladi. “Texnologiya” atamasi xorijiy usullardan olingan bo'lib, u yerda turli xil tashkil etilgan o'quv jarayonlarini tavsiflash uchun ishlatiladi. Bu borada ikkita tushuncha mavjud: a) o'qitish texnologiyasi, ya'ni optimal o'qitish usullarini ishlab chiqish; b) o'qitishda texnologiya. Ta'lim

texnologiyalari deganda o'qitishning texnik vositalaridan (kompyuter dasturlari, jumladan, yangi multimedia geografiya darsliklari va boshqalar) foydalanish tushuniladi. Biroq, ikkala holatda ham texnologiyadan foydalanish didaktik muammolarni hal qilishda o'quvchilarga ta'sir qilish usullarini takomillashtirishga qaratilgan deb taxmin qilinadi.

Pedagogik texnologiya o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi optimal tashkil etilgan o'zaro ta'sir sifatida belgilanadi. Texnologiyaning o'ziga xosligi shundaki, u belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlaydigan ta'lim jarayonini loyihalashtiradi va amalga oshiradi. Shu bilan birga, o'qituvchining faoliyati va uning rahbarligida o'quvchilarning faoliyati shunday tashkil etilganki, ularga kiritilgan barcha harakatlar ma'lum bir ketma-ketlikda (faoliyat algoritmlari orqali) taqdim etiladi va ularni amalga oshirish oldindan ishlab chiqilishi mumkin bo'lgan kutilgan natijalarga erishish.

Boshqacha qilib aytganda, texnologiya berilgan maqsadlarni amalga oshirishga yordam beradigan hamma narsani batafsil aniqlashga intiladi. O'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro bog'langan faoliyatining texnologik zanjiri fanning maqsadlariga (individual kurs, mavzu, dars) muvofiq qurilgan. Shu bilan birga, har qanday ta'lim texnologiyasining majburiy qismi diagnostika tartiblari va ta'lim natijalarining turli ko'rsatkichlaridan foydalanish hisoblanadi.

Biroq, metodologiyaning ajralmas qismi sifatida texnologiya mavjud bo'lish huquqiga ega. Zero, pedagogik texnologiya o'qitish nazariyasiga asoslangan va rejalashtirilgan natijalarni ta'minlovchi o'qitish va o'quv faoliyatini tashkil etish usullari, usullari, shakllari majmuidir. Ta'lim texnologiyalarining asosiy maqsadi rejalashtirilgan natijalarni ta'minlashga qaratilgan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro bog'liq faoliyatini (ya'ni o'qitish usullarini) shunday tashkil etishdir.

3 MUHOKAMA

Ta'lim texnologiyasining asosiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

1. o'quvchilar oldiga ta'lim maqsadi va vazifalarini aniq belgilash, ularning har biri uchun o'rganilayotgan materialning shaxsiy ahamiyatini anglash, o'quv faoliyatini rag'batlantirish;

2. Muayyan o'quv qo'llanmalari, o'quv faoliyatini tashkil etishning faol usullari va shakllari yordamida

maqsad va vazifalarga erishishning izchil tartib-qoidalarini yaratish;

3. Namunalar (seminarlar, darsliklar, uslubiy tavsiyalar) yordamida o'qitish;

4. O'qituvchining ko'rsatmalariga rioya qilish (ta'lim usullari, algoritmlar shaklida) muammoli ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish;

5. O'quv natijalarini tekshirish uchun test topshiriqlarining turli shakllaridan keng foydalanish. Ta'lim texnologiyalarining ko'p turlari mavjud bo'lib, ular turli xil xususiyatlari bilan ajralib turadi. Didaktikada texnologiyalarning uchta asosiy guruhi ajratiladi: 1. tushuntirish va illyustrativ ta'lim texnologiyasi, uning mohiyati ham umumiy ta'lim (o'quv-tashkiliy, o'quv-intellektual)ni rivojlantirish maqsadida o'quvchilarni xabardor qilish, tarbiyalash va ularning reproduktiv faoliyatini tashkil etishdan iborat o'quv-axborot) va maxsus (mavzu) ko'nikmalar; 2. Ijtimoiy-tarixiy tajriba natijalari bilan muvofiqlashtirish orqali individual sub'ektiv tajribani aniqlash va "o'stirish"ga qaratilgan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi, ya'ni. shaxsiy o'z-o'zini rivojlantirishga e'tibor qaratgan holda o'rganishni sub'ektiv asosga o'tkazish; 3. shaxsiy rivojlanishning ichki mexanizmlarini kiritishga qaratilgan o'qitish uslubiga asoslangan rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. Ushbu guruhlarning har biri bir nechta ta'lim texnologiyalarini o'z ichiga oladi.

4 NATIJALAR

Shunday qilib, o'quvchilarga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari guruhiga ko'p bosqichli (differentiallashtirilgan) o'qitish texnologiyasi, jamoaviy o'zaro ta'lim, bilimlarni to'liq o'zlashtirish texnologiyasi, modulli o'qitish texnologiyasi va boshqalar kiradi. Bu texnologiyalarni hisobga olish imkonini beradi. O'quvchilarning individual xususiyatlari va o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar usullarini takomillashtirish.

O'qituvchining ish amaliyotiga shaxsiy yo'naltirilgan texnologiyalarni joriy etish, o'qitishning asosiy natijasi dunyoning individual tasvirini uning ilmiy-geografik bilan o'zaro ta'sirida o'zgartirishdir; o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashga alohida e'tibor. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini joriy etish jarayonida quyidagi shartlarga rioya qilish tavsiya etiladi:

1. O'quv materialini semantik bloklarga ajratish va ularning har biri uchun (ba'zan muammoli xarakterga ega) kognitiv ta'lim vazifalarini belgilash, o'quvchilarda kognitiv ehtiyojni yaratish;

2. Maxsus ta'lim va kognitiv motivlarni yaratish, chunki o'quvchilar uchun o'rganishning haqiqiy ma'nosi nafaqat maqsadlar, balki motivlar, ularning mavzuga munosabati bilan belgilanadi;

3. O'z mazmuniga ko'ra o'quvchilar faoliyatini ta'lim kashfiyotlariga yo'naltirishni dasturlashtirishga, faoliyatning yangi usulini belgilash va o'zlashtirishga qaratilgan kognitiv ta'lim vazifalarini belgilash;

4. Muammoli vaziyat yaratish, intellektual qiyinchilik sharoitlarini yaratish orqali tarbiyaviy vazifani amalga oshirish.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar quyidagi ko'rsatkichlarga ko'ra tasniflanadi:

1. Qo'llanish darajasiga ko'ra: *umumiy pedagogik, maxsus fan, tarmoq, mahalliy, modul, tor uslubiy*.

2. Psixik rivojlanishning yetakchi omiliga ko'ra: *biogen, sotsiogen, idealistik, psixogen*.

3. Shaxsiy tuzilishga yo'naltirilganligi bo'yicha: *axborot, operativ, o'z-o'zini rivojlantirish, evristik*.

4. Mazmuni va tuzilishi xususiyatiga ko'ra *o'qituvchi, ta'lim beruvchi dunyoviy, diniy umumta'lim, ixtisoslashtirilgan, gumanistik, texnokratik, monotexnologik, politexnologik, kirib boruvchi*.

Geografiya metodologiyasi o'qitish texnologiyalaridan foydalanishda katta tajriba to'plagan. Quyida geografiya o'qitishda qo'llaniladigan eng mashhur texnologiyalarga misollar keltirilgan. "O'quv ishi usullarini shakllantirish texnologiyasi" - qoidalar, namunalar, algoritmlar, geografik ob'ektlarning tavsiflari va tavsiflari uchun rejalar shaklida belgilangan. Bu texnologiya bir qator geografiya darsliklarining metodik apparatida, o'quv qo'llanmalarida keng o'z aksini topgan va ko'plab geografiya o'qituvchilari amaliyotida ancha yaxshi o'zlashtirilgan[6]. "O'quvchilarning o'quv faoliyatini shakllantirish texnologiyasi" to'liq ishlab chiqilgan. Ushbu texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, o'quv faoliyati o'quvchilarning o'quv faoliyatining maxsus shakli sifatida qaraladi. Ta'lim muammolarini hal qilish orqali bilim olishga qaratilgan. Agar an'anaviy metodologiya o'qituvchi nima qilishi kerakligini tasvirlab bersa, o'quv faoliyatini shakllantirish texnologiyasi talaba ta'lim muammosini qanday hal qilishi kerakligini belgilaydi. O'quv faoliyatini shakllantirish texnologiyasi o'qituvchining har qanday kurs, bo'lim yoki mavzu bo'yicha o'quv vazifalari tizimini yaratishini, o'z faoliyatini va ular bilan bog'liq bo'lgan talabalar faoliyatini tashkil etish uchun loyihalarni ishlab chiqishni va test topshiriqlarini tayyorlashni nazarda tutadi. Geografiya o'qitish metodikasida "Tabaqalashtirilgan o'qitish texnologiyasi" yaxshi ma'lum. Undan foydalanishda o'quvchilar guruhleri tipologik xususiyatlarni hisobga olgan holda shartli guruhlariga ajratiladi.

Guruhlarni tuzishda o'quvchilarning bilim olishga shaxsiy munosabati, bilim darajasi, fanni o'rganishga qiziqishi, o'qituvchining shaxsiyati hisobga olinadi. Ko'p bosqichli dasturlar va didaktik materiallar tuziladi, ular mazmuni, hajmi, murakkabligi, topshiriqlarni bajarish usullari va usullari, shuningdek, o'quv natijalarini diagnostika qilish uchun farqlanadi. Geografiya o'qituvchisining ish amaliyotida "O'quv va o'yin faoliyati texnologiyasi" keng qo'llaniladi.

Biroq, uni amalga oshirish ko'pincha epizodik bo'lib, kognitiv faoliyatni tashkil etishning aniq tizimiga kiritilmagan. O'quv o'yini pedagogik texnologiya sifatida jiddiy tayyorlansa, o'quvchilar ham, o'qituvchi ham faol bo'lgandagina ijobiy natija beradi. Yaxshi

ishlab chiqilgan o'yin ssenariysi alohida ahamiyatga ega, unda o'quv vazifalari va o'yinning har bir pozitsiyasi aniq belgilangan, qiyin vaziyatdan chiqishning mumkin bo'lgan uslubiy usullari ko'rsatilgan va natijalarni baholash usullari rejalashtirilgan.

“Kommunikativ-dialog faoliyati texnologiyasi” o'qituvchidan o'quv jarayonini tashkil etishga ijodiy yondashishni, evristik suhbat usullarini egallashni, sinf bilan muhokama olib borish va o'quvchilar o'rtasida munozara yuzaga kelishi uchun sharoit yaratishni talab qiladi. “Modulli texnologiya” geografiya o'qitishda ham qo'llaniladi. Modul - bu o'qituvchi o'quv materialining mazmunini va uni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish texnologiyasini birlashtirgan maxsus funksional birlik sanaladi. O'qituvchi talabalarning mustaqil ishi uchun maxsus ko'rsatmalar ishlab chiqadi, unda muayyan o'quv materialini o'zlashtirish maqsadi aniq ko'rsatilgan, axborot manbalaridan foydalanish bo'yicha aniq ko'rsatmalar beradi va bu ma'lumotlarni qanday o'zlashtirish kerakligini tushuntiradi. Xuddi shu yo'riqnomada test topshiriqlarining namunalari (odatda testlar shaklida) keltirilgan. “Loyiha faoliyati texnologiyasi” - bunda o'quvchi mantiqsiz, ahamiyatsiz va xayratlanarli narsalarni kashf qilish imkoniyatiga ega bo'lgan ijodiy vaziyatni yaratishdir. Bu borada geografiya fanining o'ziga xosligi bor. Bu sizga boshqa o'quv fanlari bilan integratsiyalashish, to'liqroq tushunish va tushuntirish uchun turli bilim sohalaridagi ilmiy ma'lumotlarni bog'lash, mantiqiy zanjirlarni qurish va sabab-oqibat munosabatlarini topish imkonini beradi. Ushbu texnologiyaning ma'nosi ko'pincha o'lkashunoslik ishi asosida tadqiqot faoliyatini tashkil etishdir. Bunday ishlarning maqsadi o'quvchilarda bir vaqtning o'zida ekologik va iqtisodiy madaniyatni rivojlantirish bilan birga tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy hodisalarning mohiyati haqida adekvat g'oyalarni shakllantirishdir.

“Yangi kompyuter texnologiyalari” - o'qitishda kompyuterdan foydalanish o'quvchini rag'batlantiradigan axborot muhitini yaratishga imkon beradi. Kompyuter o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida vositachi bo'lib, o'quv jarayonini individual dastur bo'yicha tashkil qilish imkonini beradi. Kompyuter orqali amaliy ko'nikmalar yanada o'quvchilar xotirasida qolish uchun sharoitlar mustahkam yaratiladi. Zamonaviy darslarni AKT vositala orqali tashkil qilish bir muncha yuqori bilim darajasini egallashga yordam beradi. O'quvchilarda, ko'rish, eshitish, kuzatish ko'nikmalari yanada rivojlanadi.

“Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi” - tanqidiy fikrlash texnologiyasining asosiy maqsadlaridan biri o'zini o'zi o'ylashga, tushunishga, ma'lumotni tuzishga va uzatishga o'rgatishdir, shunda boshqalar o'zlari uchun qanday yangi narsalarni kashf etganliklari haqida bilishadi [8]

XULOSA

Albatta tanqidiy fikrlash nafaqat o'quvchini balki o'qituvchini ham bir pog'onaga o'sishga chorlaydi desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki bejizga

aytishmaydi “Tanqid kelajak mevasidir”. Tanqidni to'g'ri qabul qilib kamchilik bartaraf etish ham bir muvaffaqiyat eshigi sanaladi. O'qituvchining kasbiy faoliyatida an'anaviy metodologiya darajasida emas, balki keyingi bosqichda - texnologik darajada doimo izlanish, pedagogik ijodkorlik uchun imkoniyatlar mavjud. Texnologiyani fan metodologiyasining ajralmas qismi sifatida ishlab chiqish o'qituvchi faoliyatining kafolatlangan pedagogik natijasini olishni nazarda tutadi. O'quvchilar esa bu natijani fan bo'yicha tayyorlanish sifatini baholash davrida kashf etadilar. Zamonaviy maktab eng yaxshi an'analarga asoslangan, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga oladigan tubdan yangi ta'lim tizimiga muhtoj. Shu o'rinda alohida ta'kidlash kerakki, maktab ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalarni qo'llab darslarni mazmunli tashkil etish hozirgi davr talabi ekanligini unutmasligimiz zarur.

ADABIYOTLAR:

- 1) Баранский Н.Н. Методика преподавания экономической географии. / Н.Н. Баранский – М., 1990
- 2) Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. -T.: “Fan va texnologiya”, 2012 yil
- 3) Душина И.В., Понурова Г.А. / Методика преподавания географии. – М., 1996
- 4) Кларин М.В. / Технологии обучения: идеал и реальность. – Рига, 1999